

ATT GESTALTA MÄSSAN IDAG

SÄRTRYCK UR MÄSSBOK,
KAPITLET »KOMMENTAR OCH ANVISNINGAR»

ARTOS

Detta häfte får fritt kopieras så länge källan framgår.

© Artos & Norma bokförlag 2018

GRAFISK FORM: Mikael Isacson.

Artos & Norma bokförlag
Stationsgatan 22, 931 32 Skellefteå
Telefon 076-77 93 503
e-post: info@artos.se
www.artos.se

FÖRORD

Mässbok är avsedd att användas tillsammans med *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan* (HB). Den ges ut till inspiration och hjälp att fördjupa firandet av eukaristins mysterium i enlighet med allmänkyrklig tradition.

Mässboken innehåller en mässordning baserad på det material i HB som fanns redan i HB 86, förslag på böner för moment som är öppna för fri formulering samt ett rikare kyrkoårsmaterial. I *Mässbok* återfinns däremot inte material som är nyskrivet eller förändrat jämfört med HB:s föregångare, eftersom vi inte fått tillstånd av Kyrkostyrelsen att publicera dessa. För vissa moment finns också förslag på alternativ, som kan kräva domkapitlets tillstånd att använda i en huvudgudstjänst; dessa är markerade med en asterisk (*).

Det material som återfinns i HB är omfattande. Ingen församling förutsätts heller använda materialet i sin helhet. Som vägledning finns därför här instruktioner och anvisningar hur mässan i Svenska kyrkan kan gestaltas i enlighet med allmänkyrklig praxis inom ramen för gällande HB; därmed befrämjas kyrkans enhet i eukaristins firande. På detta sätt blir *Mässbok* ett exempel hur materialet i HB kan användas. Utgångspunkten är att högmässan är den klassiska och fullödiga formen för mässans firande i Svenska kyrkan. Högmässans ordning kan sedan förkortas när t.ex. en vardagsmessa firas.

Föreliggande häfte är ett särtryck av kapitlet "Kommentar och anvisningar" i *Mässbok*, M. Isacson och M. Löwegren (red.), Skellefteå: Artos 2018. På ett par punkter är texten ändrad: källhänvisningarna har utgått och sidhänvisningarna har antingen ändrats eller strukits.

Mikael Isacson
Mölndal

Mikael Löwegren
Ryssby

ATT GESTALTA MÄSSAN

På den dag som kallas solens dag samlas vi alla, från städerna och från landet. Man läser ur apostlarnas hågkomster och profeternas skrifter så länge som tiden räcker. När föreläsaren har slutat håller föreståndaren ett anförande, och uppmanar ivrigt till att efterfölja dessa sköna ord. Därefter reser vi oss alla tillsammans och ber, och när vi har avslutat bönen bärs bröd, vin och vatten fram. Föreståndaren frambär efter förmåga böner och tacksägelser, och folket stämmer in med "Amen". Sedan delas de välsignade gåvorna ut och tas emot av var och en, och åt dem som inte är närvarande sänds de ut av diakonerna.

Justinus Martyrens *Apologi*

Justinus Martyren beskriver hur mässan tog gestalt runt år 150. På söndagen (solens dag) kom de troende samman för att fira Kristi mysterium som död och uppstånden. Vi känner i Justinus skildring igen de två viktigaste momenten i den kristna gudstjänsten: läsningen ur Guds ord med predikan, samt firandet av Herrens måltid med offertorium, eukaristibön och communion. En inledande samling och en avslutande sändning gör att vi får vi den fyrfaldiga struktur (Samling–Guds ord–Måltiden–Sändning) för eukaristins firande som format kyrkans gudstjänst genom århundraden.

Högmässans ordning är mässans grundform i Svenska kyrkan. Den står i samklang med den stora kyrkliga traditionen och uttrycker en kontinuitet med hela den apostoliska och allmänneliga kyrkan. Mässan kan sedan förenklas t.ex. vid firandet av vardagsmessa eller messa vid sjukbesök.

I princip allt i den traditionella mässan har biblisk förankring, antingen som direkta citat ur Skriften eller som en återspeglning av det bibliska språket. Detta språk – ett slags trons gemensamma modersmål – överskrider de nationella språken och har en universell karaktär. Liturgin är mättad av Bibelns ord och bilder; församlingen blir genom att fira den genomdränkt av det bibliska språket och den bibliska tron. En liturgi som står i den kyrkliga traditionen och därmed är biblisk blir i bästa bemärkelse objektiv och låter församlingen vila i kyrkans tro.

Den liturgiska bönen riktas till Fadern genom Sonen i Anden. Såsom kyrkan ber, så tror hon också (*lex orandi, lex credendi est*); det grundmönster för tillbedjan som finns i mässan är en direkt återspeglning av kyrkans bekännelse till den Treenige.

Mässan firas i gemenskap med hela den universella kyrkan, vilket även bestämmer liturgins bärande mönster och texternas innehåll. Samtidigt ska gudstjänsten finna sitt lokala uttryck. För gestaltningen av mässan lämnar den gällande kyrkohandboken (HB) en större frihet än någonsin åt den enskilda prästen och församlingen. Denna frihet att anpassa mässan efter den konkreta situationen utövas under ansvar och kräver stor kunskap.

Mässan är kyrkans gudstjänst och varken den enskilde prästens, lokalförsamlingens eller ens Svenska kyrkans. Den lokala mässan måste – såväl i sin struktur som i enskilda detaljer – svara mot liturgins och trons innersta väsen, anknyta till den allmänkristna liturgitraditionen och ge uttryck för allmännelig (katolsk) och apostolisk tro.

Därför utgör högmässan basen i denna mässbok. Som påpekats ovan återfinns mässans grundform i högmässans ordning. Moment läggs inte till för att få en högmässa, tvärtom kan moment utelämnas eller förenklas vid enklare former för mässa.

Hur den lokala mässan konkret gestaltas avgörs huvudsakligen av tre faktorer: liturgins gemenskapskaraktär, gudstjänstrummet samt liturgins inre logik. Dessa faktorer kommenteras här samtidigt som konkreta förslag lämnas för mässans utformning.

LITURGIN

– GUDS FOLKS GEMENSAMMA FIRANDE

Mässan – inte minst söndagens högmässa – är hela församlingens angelägenhet, en gemensam fest och tillbedjan. Kristus har gjort oss "till ett kungadöme, till präster åt sin Gud och Fader" (Upp 1:6). Församlingen är tillsammans och i sin helhet "ett utvalt släkte, kungar och präster" som ska "förkunna hans storverk" (1 Pet 2:9). Denna församlingens uppgift i världen uttrycks och fullkomnas i liturgin. Mässan är centrum i kyrkans och därmed församlingens liv. Det gemensamma lyssnandet till Herrens ord och firandet kring Herrens bord gör församlingen och kyrkan till vad den är: Kristi kropp (1 Kor 10:16–17). Mässan manifesterar samspelet mellan alla de nådegåvor som Gud genom Anden skänker för att bygga upp församlingen och kyrkan.

Liturgins gemenskapskaraktär fordrar ett aktivt deltagande av församlingen i de partier som är avsedda för detta och därför en genomtänkt rollfördelning.

GEMENSAMT DELTAGANDE

Mässordningen förutsätter hela församlingens aktiva deltagande i böner, lovsånger, syndabekännelse, trosbekännelse och liturgins alla amen. Det är som gemenskap församlingen lyssnar till Guds ord och svarar på hans tilltal, firar Herrens åminnelse och i eukaristin får del av hans gudomliga liv. Prästens uppgift är inte att ensam fira gudstjänsten utan leda det som är allas gemensamma bön och tillbedjan. Delaktigheten grundar sig i dopet, där alla blir del av "ett heligt prästerskap och kan frambära offer som Gud vill ta emot tack vare Jesus Kristus" (1 Petr 2:5). Många konkreta uppgifter i gudstjänsten är inte prästens utan primärt lekfolkets. Att fördela ansvar på fler liturgiska medarbetare kan hjälpa gemenskapen att uppfatta att det som sker är deras gudstjänst.

Ett stort yttre deltagande har aldrig varit nödvändigt för inre delaktighet i skeendet. Det primära målet är att församlingen ber mässans böner på ett aktivt sätt. Men att involvera fler människor än prästen i synliga uppgifter kan, när det görs med inlevelse, både uttrycka och skapa delaktighet. En god gudstjänstkultur uppmuntrar till också ett yttre mer synligt och hörbart aktivt deltagande för att forma ett gudstjänstfirande folk.

ROLLFÖRDELNING

Celebranten har en begränsad, men viktig, uppgift i liturgin: att leda mässans firande. Celebranten öppnar och avslutar det gemensamma firandet i den treenige Gudens namn, ber de böner under mässans lopp som samlar upp den gemensamma bönen och tillbedjan (kollektbönen, avslutningen på kyrkans förbön, bönen över gåvorna samt bönen efter kommunionen) samt sjunger eller läser den eukaristiska bönen (prefation och nattvardsbön). I regel är det också celebranten som predikar.

Att leda det gemensamma firandet av eukaristin innebär också att respektera den gudstjänstfirande församlingen såsom handlande subjekt. Celebranten bör därför inte fylla i de svar som är församlingens (inkl. mässans många amen). Om inte denna dialog bevaras, tystnar lätt församlingen.

Se vidare under avsnittet "Celebranten", s. 32ff.

När *flera präster* tjänstgör är en av dem tydligt celebrant. Övriga präster kan ha olika uppgifter, även om flera präster med fördel kan tjänstgöra som koncelebranter utan att var och en därutöver har specifika uppgifter. Se vidare under avsnittet "Koncelebrerad mässa", s. 44ff.

Diakonen kan ha uppgifter i liturgin; traditionellt har det varit att (bära evangelieboken och) läsa evangeliet samt distribuera det konsekrerade vinet vid kommunionen. Det är också lämpligt att diakonen är delaktig i kyrkans förbön och dukar altaret vid offertoriet, för att tydliggöra sambandet mellan liturgi och diakoni. Se vidare under avsnittet "Diakonen", s. 34ff.

Alla övriga uppgifter i liturgin bör fördelas mellan lekmän, dvs. icke-vigda gudstjänstfirare. Högmässans två första läsningar kan läsas av en eller två *textläsare*. En eller flera kan medverka i kyrkans förbön som *förebudjare*. Ett flertal *ministranter* kan t.ex. bära kors och ljus i processioner. Se vidare under avsnittet "Ministranterna", s. 36. Församlingens *kyrkvårdar* kan efter lokal tradition ha olika typer av uppgifter i mässan. En viktig funktion är att fungera just som värdar: att hälsa välkommen vid kyrkans ingång när församlingen anländer.

Sång och musik understödjer det gemensamma firandet av mässan och gör att fler människor blir involverade i konkreta uppgifter. Psaltarpsalmen mellan de två första läsningarna och responsoriala alternativ av mässans sjungna partier kan t.ex. intonas av en *försångare* eller *kör*. I detta arbete har *kyrkomusikern* naturligtvis som sitt ansvarsområde att planera

musiken, i samråd med prästen, och leda församlingens sång inför Gud. Musikutvecklingen i lokalförsamlingen är ett gemensamt ansvar som fordrar en genomtänkt och långsiktig pastoral plan.

MUSIKEN I MÄSSAN

Även valet av musik är väsentligt för att eukaristin ska kunna vara ett gemensamt firande och främja gemenskap, men musiken är inget självändamål utan ska tjäna liturgins inre logik. Musiken beledsagar vissa moment och tydliggör mässans höjdpunkter. Psalm-, sång- och musikval bör därför göras med hänsyn till funktionen i liturgin; all musik i mässan måste förstärka vad det aktuella ledet i mässordningen vill uttrycka.

En del sånger sjungs främst för att beledsaga handlingar i liturgin:

- ingångspsalm (procession),
- sång före evangeliet (evangelieprocession/förflyttning inför läsandet),

- offertoriepsalm (tillredelse),
- O Guds Lamm (brödsbrytelsen),
- sång under kommunionen,
- en slutpsalm under utgångsprocessionen.

Övriga sånger i mässan utgör en egen handling:

- Kyrie (Herre, förbarma dig),
- Gloria och Laudamus,
- psaltarpsalm mellan textläsningarna,
- Helig,
- en lovpsalm i mässans sändning.

En del av dessa moment kan även läsas men kommer mer till sin rätt i sjungen form, framför allt Gloria och Laudamus, Helig samt halleluja före evangeliet. Även acklamationen efter evangeliet och det amen som avslutar nattvardsbönen bör sjungas, för att markera höjdpunkterna i Ordets respektive Måltidens gudstjänst.

Kören är först och främst en del av församlingen. Dess viktigaste uppgift är att understödja liturgin och den gemensamma församlingssången. När körsång som inte är kopplad till enskilda moment i mässan förekommer, bör dessa sånger inte bryta flödet i liturgin. De kan sjungas företrädesvis efter predikan eller trosbekännelsen, under eller efter kommunionen samt som postludium.

I denna mässbok finns bearbetade noter till prästens partier enligt

HB 86, vilket till stor del motsvaras av serie A i HB. Denna kyrkosång, baserad på den gregorianska traditionen, har en stark ställning i svenskkyrkligt gudstjänstliv och utgör ännu ett sammanhållande band mellan församlingarna.

BARNEN I MÄSSAN

Genom dopet blir en människa fullvärdig medlem av Guds folk. Även barn behöver därmed fira gudstjänst, och mässan bör avpassas så att ett gemensamt firande med människor av alla åldrar blir möjligt varje söndag. Innan barn går till kommunion första gången, bör de tillsammans med sina föräldrar fått grundläggande undervisning om nattvardens sakrament.

Barnen kan också ges liturgiska uppgifter, t.ex. att vara ministranter, ringa i kyrkklockorna eller bära fram bröd och vin under offertoriepsalmen. Även i valet av musik – såväl sånger och psalmer, som mässans ordinarium – är viktigt för att integrera barnen i mässan.

Om man har söndagsskola under gudstjänsten måste denna betraktas som en integrerad del av liturgin. Det är t.ex. mindre lämpligt att barnen går till söndagsskolan under sången före evangeliet, eftersom det tar udden av evangeliet som höjdpunkten i ordets liturgi.

Om särskilda familjemässor firas, är det av såväl pedagogiska som liturgiska skäl viktigt att de behåller samma grundläggande struktur som den ordinarie mässan (se nedan om mässans inre logik). Det är bättre att förkorta och förenkla enskilda moment, än att stryka väsentliga delar av mässan.

TYSTNAD

Dynamiken mellan ord/sång och tystnad är avgörande för en levande liturgi. Tystnaden öppnar ett utrymme i själen där Gud kan träda in. I stillheten kan den bedjande nå djupare lyssnande, kontemplation och tillbedjan. Moment av tystnad bör integreras i liturgins skeende och planeras in för att ge möjlighet till eftertanke och stillhet. Vilken form det får är beroende av mässans karaktär, om det t.ex. är en familjemässa eller en stilla morgonmässa. Denna tystnad skiljer sig från icke önskvärda pauser i mässan, då församlingen inväntar att någon ska inta sin plats eller rätt sida slås upp.

En stunds tystnad för stilla bön är lämplig:

- för samvetsrannsakan i samband med botakten,
- vid kollektbönen (mellan "Låt oss be" och själva bönen),
- för egen bön och reflektion efter predikan eller, om man inte predikar, efter evangeliet med acklamation,
- för inre bön och tacksägelse efter kommunionen (efter ordnandet av nattvardskärlen men före bönen efter kommunionen).

Tystnaden efter evangeliet/predikan och efter kommunionen, om man sjungit under densamma, kan med fördel vara längre.

Även innan mässan är det av vikt att värna stillheten i kyrkorummet för att hjälpa församlingen till inre ro och besinning. Församlingen behöver vägledas in i tystnaden och undervisas om dess vikt. Den hållning som präst, kyrkvårdar och andra tjänstgörande visar innan, under och efter mässan är här avgörande.

DET SYMBOLISKA HANDLANDET

Det symboliska handlandet spelar en viktig roll i liturgin och kräver eftertanke. Symboliska handlingar och ting är inte bara pedagogiska hjälpmedel för att förtydliga liturgins trosinnehåll. De är också uttryck för att vi med hela vår varelse blir indragna i och accepterar att bli indragna i liturgins skeende. Symboler är därför inget man "uppfinner", utan snarare något man "finner". Frågor om kroppsställningar, rörelsen i rummet kan alltså inte bli "adiaföra" i den meningen att vi helt kan bortse från om och hur vi utför sådant.

De symboliska handlingarnas innebörd måste vara rimligt gripbar för församlingen. Alla symboler är inte lika talande och en alltför stor mängd symboler kan snarare fördunkla och skapa främlingskap än bidra till att levandegöra och förtydliga liturgin. Idealet för det liturgiska handlandet kan sammanfattas i det engelska uttrycket *noble simplicity*, dvs. ett tydligt, enkelt och värdigt firande av liturgin.

Övning är nödvändig för alla inblandade, inte minst för prästen. Det skapar den säkerhet som gör en naturlig och avspänd hållning möjlig. Alla åtbörder måste hållas fria från det sentimentala och teatrala men framför allt motsvaras av en inre hållning, så att vår själ står i samklang med vår kropp.

PLACERING AV PÅLYSNINGAR

Pålysningar, som behöver ges i samband med mässan, måste vara en

del av det liturgiska skeendet. Meddelanden om vart dagens kollekt går lämnas lämpligen direkt före den psalm under vilken kollekten samlas in. Pålysningar om döpta, vigda och döda bör undvikas, men deras namn nämns i kyrkans förbön. Eventuella meddelanden om vad som händer efter mässan och senare i veckan är snarast en del av mässans sändning och kan därför placeras som första moment i sändningen, innan lovpsalm eller *Benedicamus*.

Att däremot placera pålysningar innan mässans början eller efter trosbekännelsen är mindre lämpligt. Att direkt innan gudstjänsten eller mitt under den informera om vad som händer efteråt är knappast pedagogiskt, samtidigt som det bryter stillheten inför och under gudstjänsten. Allmän information kan lämnas i skriftlig form, på anslagstavla eller utdelade lösblad.

LITURGINNS PLATS – KYRKORUMMET

Kyrkan är ett heligt rum, under bön avskilt för församlingens gemensamma gudstjänst. Dess form, möblering och utsmyckning står alltid i gudstjänstfirandets tjänst. Det är mässans mening – dess inre logik – som ska ges en konkret gestaltning i rummet.

Mässans två huvudavdelningar – Guds ord och måltiden – bör ha tydliga fokus i kyrkorummet: altaret respektive ambon (predikstolen).

Altaret är i första hand ett bord där Herrens måltid firas och bör användas enbart som plats för själva eukaristin. Altaret är också en symbol för Guds närvaro och en påminnelse om att Frälsaren "framburit sig själv som ett felfritt offer åt Gud" (Heb 9:14). Ett kors bör därför placeras på eller i närheten av altaret. Vid ett fristående altare får korset inte skymma sikten vid måltiden och bör placeras bredvid altaret eller över det. På ett fristående altare bör därför också antalet prydnader – blommor, ljus o. dyl. – hållas till ett minimum. I annat fall finns risken att det uppstår en barriär mellan församlingen och prästen bakom altaret. Färska blommor kan placeras i en större vas på golvet och även ljusen kan placeras på fristående ljusstakar bredvid altaret.

För antalet ljus på eller vid altaret finns ingen särskild reglering. En enkel princip är att fler ljus används på de stora Kristusfesterna och färre på vanliga sön- och helgdagar, t.ex. sex ljus under jul och påsk, fyra ljus på vanliga sön- och helgdagar, samt två ljus i advent och fastan och på vardagar. En annan möjlighet, om mässa och gudstjänster firas ofta i veckan, är att göra en tydligare växling mellan söndag och vardag. Sex ljus kan då användas på alla söndagar, fyra på helgondagar i veckan och två på vanliga vardagar.

Ambon – eller predikstolen, om den inte är placerad så att den hamnar utanför rummets naturliga liturgiska centrum – är ordets plats: därifrån läses och utlägges bibeltexterna. Samtliga läsningar och predikan bör ske från samma plats. Eftersom ambon är platsen för Guds ord bör pålysningar och allmän information inte ges därifrån. För försångare och för kyrkans förbön kan man överväga möjligheten att ha en enkel pulpet. Ambon kan utsmyckas med ljus och blommor för att understryka vikten av Guds ord.

Sedilian – en stol eller bänk för celebranten att sitta på – har i regel sin plats bakom ett fristående altare eller i ena sidan av koret. Om den

är placerad vid sidan av altaret kan en enkel läspulpet eller ett knäfall placeras framför. Vid sedilian kan även diakon, assisterande präst och ministranter sitta.

Kredensbordet är ett mindre bord som står i närheten av altaret. Altarkärl och annat som ska användas vid måltiden kan stå på det fram till offertoriet.

Ett *sakramentsskåp* (tabernakel) kan finnas i kyrkan, där överblivna konsekreerade oblater (*consecrata*) förvaras för utdelning bland de sjuka eller i samband med nästa mässa. För att markera Kristi närvaro bör en ljuslykta vara tänd vid sakramentsskåpet.

Rummets konkreta möblering är beroende av vilket sätt kyrkorummet utnyttjas i mässan. Det finns här två skilda modeller: *ad orientem* ("mot öster") och *versus populum* ("mot folket"). Altarets funktion och dess symbolvärde skiljer sig något mellan dessa modeller. Även om många svenska kyrkorum i sitt nuvarande skick inte är ideala för att renodla någon av dem, bör man sträva efter att inte blanda vad som i grunden är två olika symbolsystem.

Celebration *ad orientem* uttrycker tydligare riktningssymboliken mot öster i kyrkorummet och i liturgin. Bilder som den uppgående solen, *via sacra* (den heliga vägen), mot det himmelska Jerusalem, inför Guds tron, vänd mot den kommande Kristus aktualiseras. Betoningen ligger på Guds transcendens och liturgins eskatologiska fullbordan.

Då mässan firas *versus populum* betonas tydligare Guds närvaro och liturgins gemenskapskaraktär. Altaret är fristående, så att celebranten under måltiden kan stå bakom altaret, vänd mot den övriga församlingen. Celebration *versus populum* ställer särskilda krav på prästen; allting som sker vid altaret syns mycket väl, vilket kräver tydlighet och återhållsamhet i gester. Tyngdpunkten ligger på det som sker här och nu, när Gud blir närvarande i församlingens mitt.

I en del kyrkor med väggfast altare kan det vara tänkbart att ställa fram ett altarbord för att möjliggöra *versus populum*. Det väggfasta altaret ska då inte kläs eller behandlas som ett altare i liturgin. Kyrkorummet bör endast ha ett fokus för måltiden.

Vid ett fristående altare bör celebranten inte växla mellan att stå *versus populum* och *ad orientem*, vare sig mellan olika moment i en och samma mässa eller mellan olika gudstjänster, eftersom innebörden i såväl *ad orientem*- som *versus populum*-modellen fördunklas. Celebranten

bör alltså inte stå framför altaret vänd *ad orientem* under inledningen och under ordets liturgi, eller i gudstjänster utan nattvard, om mässan i kyrkorummet firas *versus populum*. När sedilian är placerad vid sidan av altaret behöver celebranten inte heller vända sig mot altaret när bönerna beds.

I anslutning till vad som blivit ekumenisk, liturgisk praxis utgår de följande instruktionerna från att mässan firas *versus populum*. Därmed blir också genomgången mer överskådlig. Anvisningar för mässans firande *ad orientem* återfinns i ett särskilt avsnitt, s. 41 ff.

MÄSSANS INRE LOGIK

Grundstrukturen i Svenska kyrkans ordning för högmässa är den allmänkyrkliga, som är rotad i Herrens instiftelse och i vad som skedde vid de första kristnas söndagliga sammankomster. I HB delas mässan in i fyra delar, i denna mässbok med följande benämningar:

- I. Samling
- II. Guds ord (Ordets liturgi)
- III. Måltiden (Eukaristins liturgi)
- IV. Sändning

När det konkreta gestaltandet av mässan kommenteras nedan, är utgångspunkten att det yttre skeendet ska understryka och underlätta förståelsen av mässans struktur och mening, dess inre logik.

SAMLING

Mässans samling är dess öppning i bot, bön och lovsång. Dess olika moment syftar till att föra samman församlingen till en gemenskap inför Gud och förbereda den för att lyssna till Herrens ord och fira eukaristin. Mässans samling måste fungera just som en inledning och får därför inte vara för lång eller innehålla onödiga upprepningar: en enda rörelse, en båge från den första ton som ljuder eller det första ord som sägs fram till amen i kollektbönen. Denna enhet kan markeras genom att församlingen står upp under hela inledningen, från ingångsprocession till kollektbön.

Inledningen är i västerländsk tradition flexibel, för att kunna ange graden av solennitet och genom kyrkoårsmarkeringen inrikta församlingen på dagens firningsämne. Vardagsmässan bör gestaltas under enklare former än söndagens högmässa, likaså bör den speciella karaktären i advent och fastan markeras genom att t.ex. Gloria och Laudamus utesluts.

INGÅNG

Ingångspsalmen bör vara känd och ganska kort. När mässan inleds med procession måste psalmen vara tillräckligt lång för att processionen ska hinna fram och alla komma till sina platser. Psalmen kan förbereda dagens

ämne eller ha ett allmänt inledande innehåll: Guds närvaro, samling, beredelse, upptakt.

När celebranten under ingångspsalmen träder inför Guds altare kan detta ske under enklare eller högtidligare former. På sön- och helgdagar kan det ske genom procession med kors- och ljusbärare och eventuellt andra ministranter, diakon och assisterande präst. Även andra kan delta i processionen, för att uttrycka Guds folks vandring mot det himmelska Jerusalem. Man bör dock undvika att processionen får karaktären av att "dagens medverkande gör entré".

I processionen går kors och ljus först, om möjligt i bredd, annars med ljusen före korset. Efter dem kan – i följande ordning – ev. andra lekmän, kör, andra ministranter, diakon, assisterande präst gå. Celebranten går sist.

De som deltar i processionen kan visa altaret vördnad genom att buga och celebranten kan kyssa altaret. Om det finns ett tabernakel i koret kan man i stället för att buga visa Kristus, närvarande i det reserverade sakramentet, vördnad genom att knäfalla med höger knä, s.k. genuflektion.

Om evangelieboken bärs med i processionen bör den hållas högt, så att alla kan se den. Den kan placeras stående eller liggande mitt på altaret fram till evangelieläsningen, eller placeras direkt på ambon för att användas under alla textläsningarna. Placerad på altaret markeras enheten i Ordets och Måltidens liturgi, och det görs tydligt att "människan inte lever bara av bröd, utan av varje ord som utgår ur Guds mun" (Matt 4:4).

Efter psalmen inleder celebranten med den trinitariska invokationen, "I Faderns och Sonens och den helige Andes namn" och gör korstecknet över sig själv. Därefter kan celebranten breda ut armarna och hälsa församlingen med en salutation, se mässordningen.

BOTAKT

Celebranten introducerar dagens mässa och uppmanar till rannsakan och bekännelse. Denna introduktion bör inte vara så lång att den bryter mässans och inledningens rytm; om flera präster deltar, bör därför celebranten hålla den. Innan botakten bör en stunds tystnad för bön och rannsakan iakttas.

Botakten ges i denna mässbok två huvudsakliga utformningar. Den första är den traditionella syndabekännelsen, såsom den utvecklats i

Svenska kyrkans skriftermålstradition. Den andra utformningen är en kyrielitania, som kan växla efter kyrkoåret, där botmomentet inte utgörs av en regelrätt bekännelse av synder, utan har en mer allmän botkaraktär. Dessa litanior ska inte förväxlas med de kyrielitanior som finns i HB och som är tänkta att sjungas efter en syndabekännelse ("Du evigt strålande morgonsol" och "Herre, du blev vår broder"). Svenska kyrkans tradition med skriftermål gör att kyrielitania främst bör betraktas som ett alternativ att använda vid vissa mässor eller särskilda tider under året.

Botakten i den svenskkyrkliga högmässan har sedan reformationstiden innehållit en gemensam syndabekännelse, däremot inte förrän under 1900-talet en avlösning. Det är inte oproblematiskt att efter en förhållandevis kort introduktion och bekännelse villkorslöst avlösa församlingen. Med ett alltmer frekvent mässfirande riskerar avlösningorden att urholkas. Mässans gemensamma botakt kan i längden inte ersätta den enskilda, sakramentala bikten och avlösningen. För att understryka detta, kan celebranten efter syndabekännelsen i stället för förlåtelseorden uttala en mer allmän försäkran om Guds nåd (jfr 1 Joh 1:9, 1 Tim 1:15); i så fall bör tackbönen bortfalla. Därmed görs en åtskillnad mellan botakten och biktordningen.

I mässbokens appendix ligger två ytterligare alternativ för att gestalta botakten. Dels en doppåminnelse som knyter an till Guds förekommande nåd i dopet; inte minst i påsktiden är denna variant brukbar. Dels en speciell variant av kyrielitania som är en något längre och ortodox inspirerad litanian; denna kan användas vid vardagsmässor.

Botakten leds av celebranten med sammanförda händer. Vid förlåtelseorden – men inte vid löftesordet – kan celebranten göra korstecknet över församlingen.

HERRE, FÖRBARMA DIG (KYRIE)

Om Kyrie inte ingått i botakten, sjungs eller läses det trefaldigt, sexfaldigt eller niofaldigt. Det kan föregås av "Helige Herre Gud ...", som kan sjungas av celebranten eller en försångare. Alternativen "Du evigt strålande morgonsol" kan med fördel sjungas i advent och "Herre, du blev vår broder" i fastan, för att berika kyrkoårsväxlingarna. Kyriet leds av celebranten med sammanförda händer.

LOVSÅNGEN (GLORIA OCH LAUDAMUS)

Gloria och Laudamus sjungs på sön- och helgdagar, men bör utelämnas under advent och fastan för att markera dessa kyrkoårstiders speciella karaktär. I vardagsmässan sjungs normalt inte Gloria och Laudamus; ett undantag kan vara veckan efter juldagen respektive påskdagen. Även under Gloria och Laudamus håller celebranten sina händer sammanförda.

KOLLEKTBÖN

En kollektbön är, som framgår av namnet, en bön som samlar; församlingens tysta bön och hela mässans inledning samlas upp i denna bön. I evangelieboken 2002 (EB) har den traditionella benämningen "kollektbön" ersatts av "dagens bön", vilket ger intryck av att det finns endast en speciell bön för varje söndag. Så är inte fallet i denna mässbok. Här finns fyra specifika böner för varje söndag: kollektbön, avslutningsbön på kyrkans förbön, bön över gåvorna och bön efter kommunionen. Den traditionella benämningen är väl inarbetad och har därför bibehållits här.

Som inledning till bönen uppmanar celebranten "Låt oss be". Uppmaningen kan föregås av en salutation, om den inte förekommit i mässans inledning. Efter uppmaningen till bön bör en stunds tystnad följa, under vilken var och en kan be enskilt. Därefter ber celebranten med lyfta händer kollektbönen; vid det avslutande "Genom Jesus Kristus ..." förs händerna samman.

För varje sön- och helgdag finns två kollektböner angivna. I princip är den första hämtad ur EB, medan den andra härrör från en serie kollektböner som utarbetats speciellt för denna mässbok. Dessa senare kan användas vid vardagsmässan eller i söndagens mässa: "Vid särskilda tillfällen kan den präst som leder gudstjänsten ersätta någon av de i evangelieboken angivna bönerna med en annan bön" (förordet till EB). På några få sön- och helgdagar har bönen från EB modifierats eller ersatts med en annan bön, eftersom den bedömts vara teologiskt eller liturgiskt mindre lämplig, se vidare under avsnittet "Källhänvisningar". Kollektbönerna har redigerats med en fast trinitarisk avslutningsformulering ("Genom din Son Jesus Kristus ...").

GUDS ORD

Karaktären på ordets liturgi är annorlunda än mässans samling. De moment som denna del av mässan innehåller ger en tydlig dialog: Gud talar till oss (bibeltexter och predikan), vi tar emot ordet och svarar på det (eftertanke, sång, trosbekännelse och förbön). Hemligheten i utformningen av en levande ordets liturgi ligger mycket i att ta tillvara denna dialogstruktur.

Centrum under ordets liturgi är Guds ord och dess plats ambon (predikstolen). För att betona enheten under denna del av mässan bör bibelläsningarna och predikan ske från samma plats. Under de första läsningarna sitter celebranten och har sin uppmärksamhet riktad mot den plats där Guds ord läses.

DE FÖRSTA LÄSNINGARNA UR BIBELN

I söndagens högmässa läses normalt gammaltestamentlig text, epistel och evangelium. Pastorala skäl kan motivera att en av de två första texterna utelämnas, t.ex. i en mässa anpassad för barn och familjer. I vardagsmässan läses normalt gammaltestamentlig text eller epistel samt evangelium.

De första texterna läses lämpligen från ambon (predikstolen) av en eller två textläsare ur församlingen. Före den första läsningen kan celebranten säga "Låt oss nu lyssna till Herrens ord", "Hör Herrens ord på (sön- eller helgdagens namn)" el. dyl. Textläsarna kan introducera respektive läsning med att ange från vilken bok texten är hämtad, t.ex. "Läsning ur (första Mosebok, profeten Jesajas bok, Paulus brev till ...)". Däremot finns ingen anledning att även ange kapitel och versar. Läsningen avslutas med att textläsaren, efter en kort andhämtningspaus, säger "Så lyder Herrens ord".

PSALTARPSALM MELLAN LÄSNINGARNA

En psaltarpsalm bör sjungas (eller läsas) från ambon efter den första läsningen. Den blir en brygga mellan Gamla och Nya testamentets läsningar och har karaktären av bön och meditation, av lovsång eller av profetia. I denna mässbok finns en psaltarpsalm med tillhörande antifon föreslagen för varje sön- och helgdag; den kan sjungas på en enkel recitationston. Förslaget anknyter till psaltarpsalmerna i EB, och finns även tonsatta i Mika Lidén *Psaltarpsalmer*, Artos 2018.

När psaltarpsalmen inte kan sjungas, kan den med fördel läsas. Denna recitation leds i så fall av den som läst den första läsningen. Oavsett om psaltarpsalmen sjungs eller läses sker det på samma sätt. Först sjungs/läses psaltarpsalmens antifon, som församlingen upprepar. Därefter sjungs/läses ett lämpligt antal verser ur psalmen, efter vilka församlingen återigen upprepar antifonen. Till skillnad från tidegården avslutas inte psaltarpsalmen i mässan med "Ära vare Fadern ...".

SÅNG FÖRE EVANGELIET

När ett halleluja med tillhörande vers sjungs före evangeliet ger det en tydlig rytm i ordets liturgi. En försångare eller kör kan intonera hallelujat och församlingen stämma in i det. Därefter sjungs en vers, som förbereder evangelieläsningen. Förslag till verser återfinns under respektive sön- och helgdag. Efter versen upprepar alla hallelujat. Efter evangelieläsningen kan halleluja, utan vers, sjungas igen. Under fastan sjungs inte halleluja; i stället kan en annan lämplig sång användas med respektive sön- och helgdags föreslagna vers, t. ex. antifonerna till sv. ps. 656, 657, 658, 659 eller 667. Ett annat alternativ är att under fastan sjunga en psalm.

Om en gradualpsalm sjungs bör denna inte vara alltför lång; den riskerar då att slå sönder enheten i ordets liturgi. Psalmen bör väljas efter de för dagen aktuella texterna och predikan: i dem lovsjunger eller mediterar vi över det förkunnade budskapet. Psalmen kan föra vidare epistelns tema eller leda över till evangeliet.

EVANGELIUM

Evangeliet är höjdpunkten i ordets liturgi, där Kristi ord och handlingar förmedlas till oss: "Ordet blev människa och bodde bland oss" (Joh 1:14). Under evangeliet och ev. evangelieprocession står församlingen upp i vördnad för Kristi ord. Som understrukits ovan bör evangeliet läsas från samma plats där de första texterna läses och predikan hålls.

En diakon eller assisterande präst kan läsa evangeliet, annars läses det av celebranten. Om evangeliieboken är placerad på altaret går den som ska läsa evangeliet dit, tar boken och bär den högt och tydligt till den plats där evangeliet ska läsas. Ljusbärare går före men inget kors, eftersom evangeliieboken här är den centrala Kristussymbolen.

Den som läser evangeliet uppmanar församlingen att upplyfta sina hjärtan och introducerar evangeliet, och kan därefter såsom en bön göra

korstecknet med tummen över inledning av evangelietexten och på sin egen panna, mun och hjärta. Efter läsningen sjungs eller läses "Så lyder det heliga evangeliet". Den sjungna acklamationen markerar tydligt evangeliets karaktär av höjdpunkt i ordets liturgi. Efter evangeliet kan den som läst tyst be "Må ditt ord, Herre, utplåna våra synder" och samtidigt kyssa evangelieboken. Efter avslutad läsning lämnas evangelieboken kvar på ambon.

Efter evangelieläsningen kan ett halleluja sjungas (förutom i fastan).

PREDIKAN

Predikan är insatt i det liturgiska sammanhanget av ordets läsande, bön och lovsång, som ett av momenten i ordets liturgi. Genom sin längd eller sin utformning får den inte brytas ut ur detta sammanhang. Önskvärt är att predikan kan börja direkt efter evangelieacklamationen, utan inledande böner; även klädbyten i samband med predikan bör undvikas. När predikan sker från predikstol och evangeliet inte kan läsas där, kan det vara nödvändigt att den föregås av en kort psalm eller körsång.

Om predikan utgår från en alternativ predikotext, bör texten läsas inom ramen för predikan för att inte bryta strukturen i ordets liturgi.

Det är lämpligt att låta predikan följas av en längre tystnad för stilla bön och eftertanke. Eftersom predikan alltid behandlats som en fri form, i samband med vilken även sång kan förekomma, är det också möjligt att omedelbart efter predikan, före trosbekännelsen, sjunga en psalm. Den kan väljas så att den sammanfattar och avrundar dagens förkunnelse. När predikan sker från predikstol torde det i många fall vara en praktisk nödvändighet att psalmen sjungs omedelbart efter predikan, för att undvika att predikanten står kvar i predikstolen under trosbekännelsen eller måste förflytta sig medan den läses. Predikan hålls från predikstolen, ambon eller annan lämplig plats.

TROSBEKÄNNELSE

Trosbekännelsen är ett svar på Herrens tilltal i hela ordets liturgi och inte bara på predikan; den inleds av celebranten, som har sina händer sammanförda. I samband med nattvardsfirande används enligt allmänkyrklig praxis företrädesvis dess nicenska form. När dop eller konfirmation firas i samband med mässan, läses trosbekännelsen i sin apostoliska form inom dop- eller konfirmationsordningen. Församlingar

som normalt använder den nicenska trosbekännelsen, kan under faste- och påsktiden bruka den apostoliska, som är en dopbekännelse. I vardagsmässan utelämnas momentet vanligtvis.

KYRKANS FÖRBÖN

I kyrkans förbön utövar församlingen sin prästerliga uppgift att be för alla människor. Förbönen behöver därför utformas så att det finns en balans mellan böneämnen relaterade till den världsvida kyrkan och världen i stort, och lokalt anknutna böneämnen i samhälle och församling. Böner bör därför arbetas fram lokalt. Något fullständigt förslag till förbön för varje söndag ges inte i denna mässbok. För varje sön- och helgdag finns i stället förslag till förbönens inledning samt en avslutande bön med anknytning till kyrkoårstiden och dagens bibelläsningar. Resten av förbönen bör dock inte alltför starkt tematiseras utifrån söndagens överskrift.

Kyrkans förbön kan ges en fast struktur, där man i tur och ordning ber för 1. kyrkan, 2. världen, 3. de nödlidande och 4. den egna församlingen. I den sista avdelningen kan även bön för dem som begärt församlingens förbön infogas samt för dem som döpts, ingått äktenskap respektive avlidit (då anges bara namn, inte persondata). Varje böneavdelning kan följas av en stunds tystnad och/eller en böneacklamation. I ett mindre sammanhang kan hela bönen eller varje böneavdelning mynna ut i en stunds fri bön. Förbönen, inkl. den avslutande bönen, riktas i sin helhet konsekvent antingen till Fadern eller till Sonen.

Celebranten inleder kyrkans förbön och håller sina händer sammanförda fram till den avslutande bönen som beds med lyfta händer; vid det avslutande "Genom Jesus Kristus ..." förs händerna samman. Övriga böneintentioner kan läsas av diakon eller förebedjare från ambon eller annan hörbar plats.

MÅLTIDEN

Eukaristins liturgi innebär att vi "firar vår Frälsares åminnelse". Det är viktigt för ett levande eukaristifirande att celebranten är förtrogen med och har mediterat igenom den inre logiken i nattvardsliturgin. Liksom Jesus vid den sista måltiden "tog, tackade, bröt och gav", tar vi

brödet och kalken (offertorium), tackar (eukaristisk bön), bryter brödet (brödsbrytelse) och ger respektive tar emot (kommunion).

Den djupare innebörden i det som sker är ett helgande. Vi bär fram, tillreder och ställer våra gåvor inför Guds ansikte. Över gåvorna lovsjunger och tackar vi Fadern genom Sonen i den helige Ande, åberopar Kristi löftesord och ber om Andens helgande av gåvorna, kyrkan och hela skapelsen. Genom Kristi ord och den helige Andes kraft helgas gåvorna, så att vi genom dem får del av Kristi kropp och blod.

Eukaristin är en *måltid* och bör till det yttre ha en tydlig och enkel måltidskaraktär, som ska präglas av gemensam bön, lovsång och tillbedjan.

ALTERNATIV PLACERING AV HERRENS FRID

Övergången från kyrkans förbön till måltiden kan gestaltas som en fridshälsning (denna bortfaller i så fall före O Guds Lamm). Att inleda eukaristins liturgi på detta sätt blir ett tecken på att församlingen firar en försoningsmåltid för hela världen, där försoning med Gud inte kan skiljas från försoning människor emellan.

Celebranten, eller diakonen, introducerar fridshälsningen med några ord (se mässordningen). Celebranten breder sedan ut armarna och hälsar "Herrens frid vare med er", varpå församlingen kan svara "Och med din ande". Församlingen reser sig och fridshälsning utväxlas, med handslag eller omfamning, mellan de gudstjänstfirare som står i varandras närhet.

OFFERTORIUM

Offertoriepsalmen bör vara tillräckligt lång för att kollekten ska kunna tas upp och nattvardsgåvorna bäras fram till altaret. Psalmen bör också understryka skeendet: frambärande, tillbedjan, lovsång, allmän nattvardsanknytning. Den kan även väljas för att fungera som en för hela ordets liturgi sammanfattande sång. Innan psalmen kan dagens kollektändamål pålysas.

Altaret dukas för måltiden av celebranten, en diakon, en assisterande präst eller en ministrant. Kalk och paten kan bäras fram till altaret från ett kredensbord; på så sätt markeras skillnaden mellan ordets och eukaristins liturgi. En mindre linneduk, *corporale*, bredds ut mitt på altaret. Nattvardsgåvorna som ska bli Kristi kropp och blod (bröd, vin och vatten), samt kollekten, bärs därefter fram till altaret av några ur församlingen.

Brödet läggs på patenen; om den är för liten, kan brödet också läggas direkt på korporalet. När brödet lagts på patenen, kan celebranten vid altarets mitt hålla upp den några decimeter och be: "Välsignad är du, Herre, världsalltets Gud ...". Därefter placeras patenen på korporalet.

Sedan vinet hällts i kalken bör det enligt allmänkyrklig sed blandas med vatten (jfr Joh 19:34), en symbol för hur vi förenas med Kristus i eukaristin. När vattnet hälls i kalken kan celebranten tyst be: "O Gud, du som underbart har skapat människan ...". Därefter kan celebranten vid altarets mitt hålla upp kalken några decimeter och be "Välsignad är du, Herre, världsalltets Gud ...". Den ställs därefter på korporalet.

Offertoriet är ett avskiljande av det bröd och vin som ska helgas. Därför placeras endast det som ska konsekreras på korporalet. Oblatask och vinkanna bör ställas på kredensbordet, så att det bröd och vin som ska bli Kristi kropp och blod kommer i fokus på altaret. Kollekten kan, under det att bröd och vin tillreds på altaret, placeras på kredensbordet eller på annan plats vid sidan av altaret.

När nattvardsgåvorna tillretts kan celebranten tvätta sina händer (*lavabo*) som en symbol för sin längtan efter inre rening och be: "Två mig, Herre, från min missgärning, och rena mig från min synd" (Ps 51:2). En kanna med vatten, en skål att hålla i samt en torkduk kan i sådana fall placeras på kredensbordet innan mässan börjar. Om en ministrant tjänstgör kan denne komma fram med detta till celebranten vid altaret; i annat fall kan celebranten tvätta sina händer vid kredensbordet.

När psalmen är sjungen kan offertoriet avslutas med en bön över gåvorna (brödet och vinet) som, i anslutning till söndagens tema, uttrycker att Gud må ta emot och förvandla bröd och vin. Den pekar därför också fram mot det som följer i nattvardsbörens tacksägelse och församlingens mottagande av Kristi kropp och blod; skeendet från offertorium till kommunion blir därmed en sammanhållen handling. Bönen ersätter de formuleringar över kollekten som finns föreslagna i HB. Celebranten ber bönen med lyfta händer; vid det avslutande "Genom Jesus Kristus ..." förs händerna samman.

DEN EUKARISTISKA BÖNEN

Den eukaristiska bönen (nattvardsbönen) – som i HB kallas lovsägelse, prefation och nattvardsbön – utgör en enda sammanhängande bön.

Mässbokens text har redigerats för att denna enhet ska komma fram tydligare.

Både om bönen struktur och dess innehåll råder en påfallande internationell konsensus, som tar sig uttryck i såväl ekumeniska dokument som olika kyrkors liturgier. Den består av:

Inledande dialog (lovsägelsen).

Prefation och acklamationen Helig.

Den eukaristiska bönen fortsättning med:

Epikles (bön om Anden) över gåvorna,

Instiftelseorden och acklamation,

Anamnes (åminnelse),

Epikles över församlingen och bön om frälsningsverkets fullbordan,

Doxologi (avslutande lovprisning),

Det gemensamma "stora amen".

Bönen i detta utseende står i omedelbar kontinuitet med den judiska måltidspraxis som Jesus anknöt till vid instiftandets tillfälle och som efter Jesu exempel övertogs av den apostoliska och efterapostoliska kyrkan. Tidigt i fornkyrkan fick också bönen namn tjäna som karaktäristik av hela det kristna nattvardsfirandet: eukaristi – tacksägelse/lovsägelse. Det är också i huvudsak den eukaristiska bönen som tyder och anger perspektiven kring nattvardsfirandet.

I eukaristin firar kyrkan åminnelsen av Kristi död och uppståndelse. Han själv och allt han gjort för oss och hela världen blir närvarande här och nu. Kristus, vår himmelske överstepräst, ber för oss i himlen. I bön och lovsång håller kyrkan fram allt han gjort för oss inför Fadern. I nattvarden innesluter Kristus oss i sitt eviga offer och ger oss del av allt som det innebär: försoning och frid, den helige Andes fullhet, försmaken av det eviga riket, den nya skapelsen, delaktighet i hans gudomliga liv.

Prefation. Det är olämpligt att utelämna prefationen (med dess inledande lovsägelse) och Helig – som HB ger möjlighet till – eftersom den eukaristiska bönen är en helhet och tacksägelsemotivet då blir starkt reduceras eller helt uteblir.

Den eukaristiska bönen fortsättning. Bönen har efter Helig fem olika alternativ ur svenskkyrklig tradition. Först i denna mässbok ligger två nattvardsböner ur HB. Dessa återfanns även i HB 86 och utgör i

ett allmänkyrkligt perspektiv de enda tillfredsställande alternativen i gällande HB. En av dem har också en infogad förbön. Dessa totalt tre alternativ är möjliga att bruka även i huvudgudstjänst.

I HB anges att förbön kan infogas i samtliga nattvardsböner. Denna möjlighet har alltså tagits tillvara här. Liksom i de gamla nattvardsliturgierna får tacksägelsen för försoningen mynna ut i bön om försoning för kyrkan och hela mänskligheten. Infogade på detta sätt är förbönerna en del av den eukaristiska bönen, som i sin helhet ska bes av celebranten (och ev. koncelebranter). Dessa förböner ersätter normalt inte momentet kyrkans förbön.

Därefter följer den nattvardsbön av Huub Oosterhuijs som använts som underlag för HB alt. 6 i sin originalversion, och en nattvardsbön ur HB 86 som har en kompletterande tematik som lämpar sig särskilt väl i fastan.

Efter mässordningen finns i ett appendix åtta eukaristiska böner från skilda tidsepoker och traditioner; dessa utgör ett jämförelse- och studiematerial. De kan även användas vid särskilda tillfällen i en församling, t.ex. vid vardagsmessa eller temamessa, i enlighet med kyrkoordningens regleringar. Först ligger en nattvardsbön med särskild ekumenisk relevans: den äldsta bevarade bönen i fullt utvecklad form, eukaristibönen ur Hippolytos *Apostoliska traditionen*, följd av sju böner från andra kyrkosamfund; två av dessa är nattvardsböner för särskilda pastorala behov (messa med barn resp. ungdomar). I ordningen för messa vid sjukbesök finns HB alt. 2, bearb.

Det är inget självändamål att använda många olika nattvardsböner i en församling, tvärtom klokt att begränsa antalet. Det ligger ett värde i att präst och övriga gudstjänstfirare kan känna igen sig. Celebranten väljer nattvardsbön och bör ha tänkt igenom hur detta görs. En princip kan vara att använda en nattvardsbön för söndagar och en annan för vardagar, ett annat alternativ att växla mellan några nattvardsböner utan några särskilda principer, och en tredje möjlighet att knyta nattvardsbönerna till kyrkoårstiderna.

Bönens enhet och den gemensamma delaktigheten i hela nattvardshandlingen kommer tydligt till uttryck om församlingen står upp från "Uppluft era hjärtan ..." fram till kommunionen. Vörndnad för den sakramentala närvaron kan uttryckas genom att församlingen knäfaller vid konsekrationen, alternativt gör en djup bugning efter konsekrationen av brödet respektive vinet.

Celebranten ber hela nattvardsbönen med lyfta händer, förutom vid följande moment: Under åkallandet av Anden (epiklesen) hålls händerna bredvid varandra, med handflatorna nedåt och utsträckta mot brödet och vinet på altaret. Celebranten kan göra ett korstecken över bröd och vin vid angivet ställe i mässordningen. Vid instiftelseorden håller celebranten i brödet respektive kalken och kan efter läsandet av Kristi ord hålla upp (elevera) bröd respektive kalk för församlingens vördnad. Efter att ha satt tillbaka de förvandlade nattvardsgåvorna kan celebranten (tillsammans med andra som befinner sig i koret eller i altarets närhet) vörda Kristi närvaro med en genuflektion eller bugning. Under församlingsacklamationerna (Helig m. fl.) hålls händerna sammanförda. Vid den avslutande lovprisningen (doxologin) kan bröd och kalk lyftas samtidigt över altaret i en tydlig höjdpunkt.

HERRENS BÖN

Celebranten förblir stående och ber bönen med lyfta händer; vid den avslutande lovprisningen, "Ty riket .../Ditt är riket ...", förs händerna samman.

BRÖDSBRYTELSE

Brödsbrytelsen inleder själva måltiden. Brytandet hör egentligen samman med användandet av ett enda nattvardsbröd. Man bryter för att kunna dela det enda brödet. Brödsbrytelsen symboliserar därför enheten i Kristi kropp (1 Kor 10:17). Handlingen har också tidigt förknippats med Jesu död: brödets nedbrytande associerar till Jesu offerdöd på korset (Joh 1:29, Heb 9:14, Upp 13:8). Det kan ifrågasättas hur meningsfullt momentet är när små oblater som inte bryts används, eftersom tydningsorden så markant kopplar ihop kyrkans och Kristi enhet med det *brutna* brödet: "Brödet som vi bryter är en delaktighet av Kristi kropp. – Så är vi, fastän många, en enda kropp, ty alla får vi del av ett och samma bröd."

FRIDSHÄLSNING

Om fridshälsningen inte utväxlats vid offertoriet, breder celebranten ut armarna och hälsar "Herrens frid vare med er", varpå församlingen kan svara "Och med din ande". Därefter kan en fridshälsning utväxlas på ett diskret sätt med handslag mellan de gudstjänstfirare som står i varandras närhet. Celebranten, eller en diakon, kan introducera hälsningen, t.ex.

med orden "Låt oss räcka varandra handen som ett tecken på att vi vill leva i frid med varandra" eller "Låt oss ge varandra fridshälsningen". Celebranten bör normalt inte lämna koret vid fridshälsningen och därmed störa gudstjänstens förlopp.

O GUDS LAMM

O Guds Lamm är egentligen en sång under brödsbrytelsen. Brödsbrytelsens samband med kommunionen kommer tydligt fram om brödet bryts först under O Guds Lamm. Det är också möjligt att under sången ge församlingens vördnad för det offrade Lammets ett tydligt fokus genom att hålla upp det konsekrerade brödet och kalken. Brödsbrytelsen bör reserveras för prästen och diakonen.

KOMMUNION

Celebranten, tillsammans med ev. assisterande präst och diakon, kommunicerar antingen först eller sist. När ämbetsbärarna kommunicerar först – vilket är praxis i alla de stora kyrkorna – markeras att församlingen firar mässan under celebrantens ledning, samtidigt som celebranten inte ger vidare utan att själv först ta emot och därigenom tydligare ses som en i församlingen med samma behov som övriga.

Församlingens nattvardsgång sker genom obruten kommunion eller i duklag. Vid obruten kommunion lämnar man sin plats vid altarringen omedelbart sedan man tagit emot sakramentet. Den obrutna kommunionen kan ordnas som kommunionprocession. De som distribuerar står då i koret. Den övriga församlingen går i procession fram – gärna under gemensam sång – tar stående emot först Kristi kropp och sedan Kristi blod och återvänder därefter. Vid stora nattvardsgångar kan flera sådana kommunionstationer finnas i kyrkan.

Barn eller vuxna som kommer till nattvardsbordet utan att kommunicera välsignas. Det sker lämpligast genom att man gör ett korstecken med Kristi kropp och blod över kommunikanten och uttalar distributionsorden. Alternativt kan den präst som distribuerar brödet lägga handen på huvudet eller axeln och be t.ex. "Ditt dops Gud bevara dig till evigt liv" eller "Herren välsigne dig och bevara dig"; den som distribuerar kalken gör då ingenting.

Vid obruten kommunion ordnas nattvardskärnen sedan alla tagit emot sakramentet. Därefter säger celebranten "Vi har tagit emot Herren

Jesus Kristus, hans kropp och hans blod bevare oss till evigt liv" (eller annan formulering). Vid bruten kommunion upprepas dessa ord i stället vid slutet av varje duklag, följt av "Gå i Herrens frid". Därefter ordnas nattvardskärlen; detta kan med fördel göras under gemensam sång. Kalken, patenen och det hopvikta korporalet kan ställas undan, om ett kredensbord finns i koret.

Man gör en klar skillnad mellan konsekrerat och icke konsekrerat; se vidare under avsnittet "Om handhavandet av altarets sakrament, s. 46f.

BÖN EFTER KOMMUNIONEN

Efter att nattvardskärlen har ordnats, förblir celebranten vid altaret eller går tillbaka till sedilian. Bönen efter kommunionen kan föregås av en stunds tystnad. Därefter ber celebranten – inte assisterande präst eller diakon (som inte är gudstjänstledare) – bönen med lyfta händer; vid det avslutande "Genom Jesus Kristus ..." förs händerna samman.

SÄNDNING

Mässan avslutas med lovsång och välsignelse. Vi sänds ut i vardagen med Herrens frid för att där frambära oss själva "som ett levande och heligt offer som behagar Gud" (Rom 12:1).

Celebranten förblir på den plats varifrån bönen efter kommunionen leds. Om man behöver meddela församlingen något inför veckan eller kommande söndag, kan det ske efter bönen efter kommunionen; det som sker i veckan är en del av sändningen.

Momenten i sändningen kan enligt HB läggas "i valfri ordning". I denna mässbok ges två huvudvarianter för momentens inbördes följd, se mässordningen. Välsignelsen utgör mässans egentliga utsändande och bör därför vara det sista momentet före uttag och postludium. I den mån sändningsorden "Låt oss gå i frid ..." alt. "Gå i Herrens frid" används bör dessa följa direkt på välsignelsen.

Mässans sista psalm kan ha en fortsatt lovsångston, eller innehållsligt knyta samman gudstjänst och vardag, eller ha ett eskatologiskt perspektiv. Psalmerna bör alltid sjungas stående, som ett tecken på församlingens villighet att gå ut med budskapet om fred (Ef 6:15).

Välsignelsen läses av celebranten med händerna upplyfta mot eller över

församlingen (jfr Luk 24:50) fram till omnämmandet av Treenigheten, då korstecknet görs över församlingen.

Celebranten lämnar koret under slutpsalmen (första alternativet) eller postludiet (andra alternativet). Om mässan inletts genom procession med kors- och ljusbärare etc., sker det genom en utgångsprocession. De som deltog i ingångsprocessionen deltar också i den avslutande processionen. De kan visa altaret sin vördnad på samma sätt som vid ingångsprocessionen

SÄRSKILDA FUNKTIONER

CELEBRANTEN

Celebrantens uppdrag i liturgin är att leda församlingens gemensamma tillbedjan. Denna uppgift ligger i prästämbetet och celebranten representerar Kristus, församlingens herde, som sade: "Jag är mitt ibland er som er tjänare" (Luk 22:27). Celebrantens handlande i gudstjänsten måste stå i samklang med vad uppdraget är: att leda gudstjänsten, inte ensam fira den.

Som gudstjänstledare samordnar celebranten övriga tjänstgörandes handlande, inleder och avslutar firandet, ber de bärande bönerna inklusive den eukaristiska bönen, distribuerar kommunionen (vilket markerar enheten i nattvardsskeendet), samt predikar också normalt.

Först och främst måste celebranten själv vara en person som ber, och inte bara läser, mässan. Gester och ord behöver vara medvetna, så att celebranten själv är närvarande i det som sker på ett vördnadsfullt sätt. Syftet är inte att dra uppmärksamheten till celebranten, utan till Gud och Guds rike.

Samtidigt är en god liturgi beroende av att celebranten förmår etablera kontakt med de övriga gudstjänstfirarna med hjälp av ord, tonläge, gester, ögonkontakt etc. Celebranten har i liturgin en synlig roll och behöver kunna agera säkert och naturligt i denna offentlighet.

För att befrämja ett gemensamt firande måste församlingens handlande respekteras och gudstjänstgemenskapen övas i aktivt deltagande. Det innebär bland annat att celebranten inte bör fylla i amen och andra församlings-svar.

Om det inte ska uppstå en mental barriär mellan kor och långhus behöver det finnas en någorlunda samstämmighet mellan celebrantens och församlingens uttryck. I en gemenskap som är ovan vid mycket symbolhandlingar, är det nödvändigt för celebranten att anpassa sitt eget agerande.

För ett andaktsfullt firande är det av vikt att mässboken och andra böcker preparerats i förväg med snoddar på rätt ställe i boken. Celebranten bör också undvika att utföra mer än en synlig handling åt gången (som att blåddra i mässboken medan Gloria och Laudamus sjungs).

Celebranten hjälper församlingen att fira genom att själv följa med i gudstjänstens rytm. Hur gudstjänstledaren står, sitter etc. kan, särskilt med ett fristående altare, förtydliga mässans inre struktur.

Under hela inledningen står celebranten upp, sätter sig sedan vid övergången till ordets liturgi för att tillsammans med den övriga församlingen lyssna till Guds ord. Evangeliet läses/åhörs stående med församlingen. Trosbekännelsen och kyrkans förbön beds stående, även om diakonen eller någon annan leder bönen. Celebranten förblir sittande under offertoriet om diakonen dukar och träder därefter fram till altaret för offertoriets böner; celebranten förblir sedan stående under hela det sammanhållna nattvardsskeendet fram till kommunionen. I normalfallet deltar celebranten, som nämnts ovan, i distributionen (företrädesvis genom att dela ut brödet). Även om det varit en tystnad under iordningställandet, bör celebranten när nattvardskärlen dukats undan vara i tyst tillbedjan tillsammans med församlingen. Under bönen efter kommunion och sändningen står celebranten.

Celebrantens ögon bör i alla skeden vara vända mot det som händer, t.ex. att blicken riktas mot ambon under textläsningarna. När församlingen tilltalas (t.ex. "Låt oss be", "Herren vare med er", "Upplyft era hjärtan till Gud") ser celebranten på dem; när Gud tilltalas i böner bör blicken vara riktad mot mässbokens text, altaret eller altaruppsatsen.

Celebrantens agerande i liturgin är stiliserat, men ska därför inte vara stelt eller mekaniserat. Det finns fyra grundläggande handställningar som celebranten bör vara förtrogen med:

– *Sammanförda händer*. Används när celebranten tilltalar församlingen, vid gemensamma sånger och böner samt under förflyttningar. Händerna hålls samman avslappnat, t.ex. med handflatorna sammanförda, eller med båda handflatorna riktade uppåt och den ena vilande i den andra.

– *Utbredda händer*. Används när celebranten hälsar församlingen, t.ex. vid salutationen och fridshälsningen; gesten bör påminna om hur vi hälsar på en vän med inbjudan till en omfamning.

– *Upplyfta händer* (orantställning). Används vid de stora bönerna – den eukaristiska bönen, Herrens bön – samt vid de fyra korta böner som under mässans gång sammanfattar församlingens bön (kollektbönen, avslutningen på förbönen, bönen över gåvorna, bönen efter kommunionen). Händerna hålls upplyftade, i axelhöjd eller över, med handflatorna vända uppåt (jfr 1 Tim 2:8).

– *Utsträckta händer*. Används för att markera välsignelse och helgande. I mässan används gesten vid epiklesen över bröd och vin. Händerna hålls bredvid varandra, med handflatorna nedåt och utsträcka mot brödet och vinet på altaret. Vid välsignelsen kan celebranten som en variant av denna gest lyfta händerna och breda ut dem över församlingen.

Handställningarna kräver att celebranten har händerna fria, dvs. att mässboken antingen ligger uppslaget vid sedilian/på altaret eller hålls av en ministrant vid de moment som kräver innantilläsning. När celebranten sitter hålls händerna avslappnat i knäet, antingen sammanförda eller med en hand på vardera låret.

DIAKONEN

Det vigda diakonatets uppgift är att leda och synliggöra hela kyrkans diakonala uppdrag: att i ord och handling förkunna Guds kärlek. I varje mässa finns diakonin med som ett oundgängligt perspektiv. Diakoni och liturgi hör oupplösligt samman: liturgin är en tjänst Gud till ära och världen till frälsning, tjänandet i världen är en "liturgi efter liturgin". Detta samband tydliggörs när diakonen tjänstgör i mässa. Nedanstående liturgiska anvisningar för diakonen ansluter till västerländsk liturgisk praxis.

I liturgin är diakonen inte främst en assistent till celebranten, utan tjänstgör som diakon. Detta markeras när diakonen bär alba och stola. Stolan läggs över vänster axel och hålls samman på kroppens högra sida. Över detta kan diakonen också bära dalmatika.

I en ingångsprocession går diakonen tillsammans med övriga som genom vigning avskilts för att tjäna Guds folk. Diakonens plats är före (assisterande präst och) celebranten. Om evangelieboken bärs in i processionen kan diakonen bära den. Evangelieboken blir då ett tecken på att ord och handling hör ihop. Boken bör hållas högt, så att alla kan se den. Den kan placeras stående eller liggande mitt på altaret fram till evangelieläsningen, eller placeras direkt på ambon för att användas under alla textläsningarna. Diakonen kan visa altaret sin vördnad på samma sätt som celebranten och ha sin plats vid sedilian.

I ordets liturgi kan diakonen läsa höjdpunkten: Kristi ord i evangeliet. Därigenom understyrks att Kristus kommit mitt ibland oss som vår

tjänare och att evangeliet är Guds befriande ord, det glada budskapet till en värld som längtar efter försoning. Diakonen kan under sången före evangeliet be om celebrantens välsignelse. Celebranten kan välsigna med följande ord: "Må Herren vara i ditt hjärta och på dina läppar, så att du värdigt och rätt förkunnar hans heliga evangelium. I Faderns och Sonens ✠ och den helige Andes namn." Om evangelieboken finns på altaret går diakonen dit och bär sedan boken till den plats där evangeliet ska läsas. Läsningen introduceras och avslutas på sedvanligt sätt av diakonen.

Kyrkans förbön och ett väl gestaltat offertorium gör det diakonala motivet i mässan påtagligt, inte minst om diakonen har en central roll i skeendet. Diakonen kan be förbönen (celebranten bör dock som gudstjänstledare inleda och avsluta den) eller en del av förbönen. Diakonen kan också efter förbönen meddela vart dagens kollekt går. Med sin närhet till förbönen kan denna pålysning understryka sambandet mellan bön och handling.

Under offertoriet kan diakonen duka altaret med korporale, kalk, paten etc., ta emot nattvardsgåvorna (bröd, vin och vatten) om dessa bärs fram av församlingsmedlemmar samt även lägga upp bröd på patenen och hålla vin och vatten i kalken; diakonen kan då be bönen "O Gud du som, underbart ...". Genom att duka kärlekens bord (*mensa caritatis*) knyter diakonen samman vardagens måltid med nattvarden. Celebranten går därefter inför altaret och ber offertoriets böner ("Välsignad är du, Herre, världssalltets Gud" och bönen över gåvorna).

Under nattvardsbönen kan diakonen stå snett bakom celebranten, och knäfalla från epiklesen till och med elevationen av kalken. Diakonen kan lyfta kalken vid den avslutande doxologin.

Sedan celebranten hälsat församlingen med Herrens frid, kan diakonen uppmana församlingen att hälsa varandra. Det blir då tydligt att fridshälsningen inte är prästens tillönskan, utan ett tecken på att församlingen är en försonad gemenskap som ska förverkliga Kristi frid i kyrkan och världen.

Under det att O Guds Lamm sjungs kan diakonen delta i brödsbrytelsen. Vid kommunionen distribuerar diakonen oftast kalken, det Kristi blod som inte bara symboliserar Kristi utgivande utan också hans fortsatta försörjning av kyrkan, som utrustas för världens skull. Efter avslutad kommunion kan diakonen duka av altaret.

Sändningen är början till liturgin efter liturgin, Guds tjänst i vardagen.

Det är därför naturligt att det är diakonen som efter välsignelsen sänder ut församlingen med orden "Gå i frid ..." (eller motsvarande). Om dessa ord är de sista som yttras i mässan, understryks hela församlingens diakonala uppgift och hur mässan hör samman med vardagen.

MINISTRANTERNA

Ministranter kan delta i mässan och utföra särskilda liturgiska uppgifter. Deras närvaro är ett uttryck för kyrkans karaktär av heligt folk och bidrar till gudstjänstens grundläggande gemenskapskaraktär. Såväl äldre som yngre församlingsmedlemmar kan vara ministranter; uppgiften bör inte reserveras för ungdomar (konfirmander). Ministranterna bör vara iförda liturgiska kläder som påminner om dopdräkten. Detta kan vara talar med kort röcklin, långt röcklin, alba eller konfirmandkåpa.

Ministranternas uppgifter kan variera beroende på församlingens traditioner, söndagens festgrad samt i vad mån diakon eller assisterande präst tjänstgör. De vanligaste uppgifterna torde vara att bära kors och ljus i processioner. Även när andra föremål bärs i procession kan detta göras av ministranter (evangeliebok, standar el. dyl.). De kan också hjälpa till med andra uppgifter, t. ex. att hålla mässboken för celebranten vid kollektbönen, förbönen och bönen efter kommunionen eller att assistera när altaret dukas för måltiden och när kärlen dukas undan efter kommunionen. Om rökelse används i mässan, sköter en ministrant den.

Vilka än uppgifterna är behövs kontinuerlig övning och undervisning för ministranterna, liksom för alla som agerar i liturgin, så att en inre förståelse samspelar med en yttre skicklighet.

RÖKELSE

Rökelse kan användas under högtidliga mässor som ett tecken på hur församlingens böner stiger upp mot himlen som ett offer (jfr Upp 5:8; 8:3-4). Bruket kräver en viss varsamhet med tanke på allergiker och bör annonseras i förväg. Det kan ha betydelse vilken rökelsesort som används; de är olika kraftiga i sin parfymering. Rökelse kan användas:

1. I ingångsprocessionen och för att vörda altaret genom beräkning

under ingångspsalmen.

2. För att vörda evangelieboken före läsandet av evangeliet.

3. Under offertoriet för att välsigna gåvorna och församlingen och för att vörda altaret.

4. Vid konsekrationen för att vörda nattvardselementen.

Lokala förhållanden och kyrkorummets gestaltning bör avgöra under vilka av dessa moment som rökelse används.

I den västliga kyrkan är det vanligast med ett bärbart rökelsekar med kedjor. Detta kar bärs av en ministrant (*turifern*). I karet placeras ett tänt rökelsekol, på vilket rökelsekornen strös. Celebranten kan då under tystnad välsigna rökelsen med ett korstecken. Kornen förvaras i en särskild behållare. Denna kan bäras av en ministrant som går på turiferens vänstra sida. Vid längre mässor kan nytt kol behöva tändas under gudstjänsten; turifern ombesörjer detta på lämplig plats, t.ex. i sakristian.

I procession hålls rökelsekaret i höger hand och svingas långsamt fram och tillbaka i samma riktning som processionen rör sig. När församlingen, en person eller ett föremål incenseras (beröks) lyfter man rökelsekaret med vänster hand och fattar med höger hand tag mitt på kedjorna. Rökelsekarets lock bör vara upplyft en liten bit för att inte skramla mot den undre delen. Vänster hand hålls mot kroppen i brösthöjd, medan karet med högerhanden svingas mot den eller det som incenseras. När altaret incenseras, svingas karet med små, enkla rörelser mot altaret. När kors, evangeliebok eller annat föremål incenseras samt i samband med konsekrationen kan dubbelsvingar användas: två svingar i en följd och därefter en paus. Om det blir ett välklingande ljud, kan man låta karet slå emot kedjorna.

Ingångsprocession. Under klockringningen lägger celebranten rökelse på kolet i rökelsekaret. Karet bärs av turifern som går först i ingångsprocessionen. Turifern går till altaret och väntar på celebranten. Celebranten visar altaret sin vördnad och incenserar det därefter. Vid ett fristående altare går celebranten motsols ett varv runt det och svingar samtidigt rökelsekaret mot altaret. Ett kors i anslutning till altaret incenseras även det, vilket kan ske med tre dubbelsvingar (*ductus*). Vid ett väggfast altare incenseras först korset, därefter går celebranten åt höger och incenserar altarets högra sida, återvänder till mitten, går åt vänster för att incensera altarets vänstra sida och återvänder slutligen till

mitten. Rökelsekaret återlämnas till turifern. Karet kan därefter hängas på lämplig plats i koret eller bäras ut i sakristian.

Evangelieprocession. Under sången före evangeliet går turifern fram till celebranten, som lägger på rökelse. Turifern går först i evangelieprocessionen, följd av ljus och den som ska läsa evangeliet, till den plats där läsningen äger rum. Efter orden "Så skriver evangelisten N." incenseras evangelieboken med tre dubbelsvingar av den som ska läsa evangeliet.

Offertorium. När bröd och vin är placerat på altaret, kommer turifern fram till altaret. Celebranten placerar rökelse på kolet och incenserar därefter gåvorna med tre dubbelsvingar (mot mitten, åt vänster och åt höger) eller med ett korstecken över dem. Därefter incenseras altaret på samma sätt som vid mässans inledning. Sedan kan turifern, eller diakonen, i tur och ordning incensera celebranten (vid altaret), ev. assisterande präster (vid deras platser) och hela församlingen (som då står upp; turifern står framför altarringen/altaret).

Konsekration. Om rökelse används under konsekrationen lägger turifern på rökelse och går under Helig tillsammans med två (eller flera) ljusbärare mitt framför altaret, där de knäfaller. Herrens kropp och blod incenseras vid respektive elevation, vilket kan ske med tre dubbelsvingar. Turifern och ljusbärarna förblir knäfallande under hela kanonbönen, fram till församlingens amen. Därefter går de tillbaka innan Herrens bön påbörjas.

I utgångsprocessionen går turifern bakom kors och ljus. Rökelsekaret kan antingen bäras med, utan att svingas, eller lämnas kvar på sin plats.

OLIKA TYPER AV MÄSSOR

VARDAGSMÄSSA

När mässa firas på vardagar förenklas gestaltningen gentemot högmässan, t.ex. vad gäller hur vissa delmoment utformas, antalet tjänstgörande eller vilka sånger som sjungs. Detta görs utan att väsentliga delar av liturgin utelämnas; till den västerländska mässans grundordning hör även i dess mest avskalade form Kyrie, prefation och Helig samt O Guds Lamm. Inledningen och avslutningen kan i övrigt förkortas.

En vardagsmässa bör ha en ordets liturgi med minst två läsningar och en eukaristins liturgi med fullständig eukaristisk bön, dvs. inkl. prefation och Helig. Den ordning som i Svenska kyrkan ofta brukats för veckomässa – syndabekännelse och avlösning följt av eukaristins liturgi – rekommenderas inte, eftersom Kyrie utelämnas och bibelläsningen endast tjänar som underlag för syndabekännelsen. Läsningen av Guds ord i sin egen rätt ska aldrig försummas.

En vardagsmässa behöver inte sjungas, utan kan med värdighet firas som läst mässa. Antalet psalmer kan också begränsas; man kan t.ex. sjunga enbart en offertoriesalm.

SAMLING

Vardagsmässan har i normal västkyrklig ordning i princip samma utformning som i högmässan, men ordningen förkortas och förenklas. Alternativen med kyrielitania eller litania är särskilt lämpliga för vardagsmässan. Gloria och Laudamus utgår normalt, men kan sjungas på särskilda helgondagar samt i veckan efter juldagen respektive påskdagen.

Om man under samlingen låter taizésånger forma en yttre och inre stillhet, eller använder sig av bibelvisor och lovsånger för att skapa en anda av tillbedjan, finns det dock ingen anledning att därför utlämna Kyrie, eventuellt föregånget av ett särskilt botmoment, och någon form av kollektbön.

GUDS ORD

I ordets liturgi bör minst två läsningar förekomma (gammaltestamentlig text eller epistel, samt evangelium) om inte särskilda pastorala skäl

föreligger. Psaltarpsalmen efter den första läsningen och sången före evangeliet kan utföras på samma sätt som i högmässan, eller så kan endast ett av dessa moment förekomma.

Kyrkans förbön utgör även i vardagsmässan en väsentlig del av mässans firande och bör inte utelämnas.

MÅLTIDEN

Det är angeläget att måltiden i alla mässor behåller samma struktur som i högmässan och att helheten i den eukaristiska bönen markeras. Även i vardagsmässan bör därför prefationen sjungas eller läsas. O Guds Lamm kan växelläsas mellan celebrant och församling.

SÄNDNINGEN

Vardagsmässans sändning innehåller alltid välsignelsen, men postludium och även slutpsalm kan utgå.

TIDEGÄRD OCH MÄSSA

Laudes eller vesper kan kombineras med mässan på följande sätt:

Mässans samling utgörs av tidegårdens ingång, hymn och psaltarpsalmer.

Ordets liturgi gestaltas med två texter, åtskilda av tidegårdens responsorium, följt av kyrkans förbön (med en bön om syndernas förlåtelse).

Eukaristins liturgi följs fr. o. m. offertoriet. Efter kommunionen sjungs eller läses *Benedictus* respektive *Magnificat*, därefter bönen efter kommunionen.

Sändningen består endast av välsignelse med sändningsord.

MÄSSANS LÄSNINGAR OCH BÖNER

För vardagsmässan finns i EB och HB inga anvisningar vad gäller textläsningar och mässans proprium. I kapitlet "Texter för vardagsmässor" ges förslag till textläsningar, psaltarpsalm och (halleluja) vers före evangeliet. Under julens och påskens firande, med tillhörande förberedelse- och efterfirningstid, anknyter detta förslag till respektive kyrkoårstid. Under kyrkoårets "gröna" tider följs ett evangeliums framställning av Jesu liv och verksamhet. Ytterligare en möjlighet är att använda en annan årgång av den gångna söndagens läsningar.

I allmänhet kan den föregående söndagens böner användas för vardagsmässan.

HELGONEN

Vardagsmässan bör vara en plats där vi påminner oss om att kyrkan är ett Guds folk genom alla tider, med martyrer och helgon som gått före oss på trons väg. Vi firar tillsammans med dem i den himmelska kyrkan, erinrar oss deras liv och ber att deras förebild ska "väcka oss till ett helgat liv så att vi inte bara firar deras minne utan också följer dem i tro och goda gärningar" (kollektbönen på Alla helgons dag). Deras biografier kan utnyttjas för mässans inledning eller i förkunnelsen.

Helgonkalendariet i denna mässbok har i görligaste mån harmoniserats med andra kalendarier i bruk på svensk mark (främst med *Tidegården. Kyrkans dagliga bön*) samt med den svenska almanackan. Helgondagarna har två olika firningsgrader: dagar med egna böner och läsningar samt dagar där läsningar och böner hämtas från ett gemensamt material. För de förra dagarna finns också en kortare biografi för helgonet; för helgonbiografier, se även t.ex. Carl Henrik Martling *En svensk helgonkrönika*, Skellefteå 2001, Per Beskow *Helgonen*, Skellefteå 2011, Peter & Joel Halldorf *Trons vittnen*, Örebro 2013, och Richard McBrien *Lives of the Saints*, San Francisco 2001.

MÄSSA AD ORIENTEM

Mässa firad *ad orientem* respektive *versus populum* följer i grund och botten samma inre logik. Instruktionerna till mässans firande *ad orientem* förutsätter därför i huvudsak de instruktioner som tidigare har getts kring mässans firande, s. 16ff.

Mässans gestaltande måste utgå från hur kyrkorummet är utformat. Att leda en *ad orientem*-mässa från altaret är alltid möjligt (alt. 1). Men även om mässan firas *ad orientem*, kan vissa delar ledas från en sedilia. I en del kyrkorum kan hela mässan – förutom Måltiden – ledas från en sedilia (alt. 2). I andra kan det vara lämpligt att åtminstone ordets liturgi ges samma självständiga roll som i celebration *versus populum*, och leds från en sedilia (alt. 3). Det ger tre varianter för firande *ad orientem*:

	Samling	Guds ord	Måltiden	Sändning
alt. 1	Vid altaret	Vid altaret	Vid altaret	Vid altaret
alt. 2	Vid sedilian	Vid sedilian	Vid altaret	Vid sedilian
alt. 3	Vid altaret	Vid sedilian	Vid altaret	Vid altaret

Vid altaret är celebranten vänd mot öster (mot altaret) vid böner och lovsånger och fungerar då som församlingens språkrör. Vid uppmaningar till församlingen (t.ex. "Låt oss be") eller vid förmedling av ord från Gud (t.ex. välsignelsen) är celebranten vänd mot väster (mot församlingen).

SAMLINGEN

Under ingångspsalmen träder celebranten för altaret, hälsar det utanför altarringen och kan sedan gå fram och kyssa det.

A. Om huvudparten av mässan leds från sedilian går celebranten dit (se vidare s. 16 ff.).

B. I annat fall kan celebranten falla på knä framför altaret för en stunds tyst bön; resten av ingångspsalmen sjungs mot altaret. När psalmen är slut säger celebranten, vänd mot altaret, "I Faderns ..." och vänder sig därefter mot församlingen för salutationen. Under resterande del av samlingen är celebranten vänd mot altaret, förutom vid avlösning/löftesord och eventuell salutation före kollektpönen.

Vid celebration *ad orientem* finns inte alltid kredensbord; kalken står då lämpligen täckt mitt på altaret även under samlingen och ordets gudstjänst.

GUDS ORD

A. Ordets liturgi kan ledas från sedilian; om samlingen har letts från altaret kan celebranten före den första läsningen säga "Låt oss nu lyssna till Herrens ord", "Hör Herrens ord på (sön- eller helgdagens namn)" el. dyl. och därefter gå till sedilian. Celebranten bör hinna sätta sig innan första textläsningen börjar (se vidare s. 20 ff.).

B. När ordets liturgi leds från altaret kan celebranten, vänd mot församlingen, introducera textläsningarna som ovan och sedan förbli vänd mot ambon. När psaltarpsalm och sången före evangeliet sjungs är celebranten vänd mot altaret. Evangeliet läses mot församlingen, antingen från altaret eller ambon. Predikan sker från ambon (eller

predikstol). Trosbekännelsen och kyrkans förbön beds vid altaret, vänd mot detsamma; om celebranten inleder dessa moment med en uppmaning att stämma in kyrkans trosbekännelse respektive att be görs detta mot församlingen. Leder någon annan än celebranten förbönen riktar sig även denna person mot altaret.

MÅLTIDEN OCH SÄNDNINGEN

Om inte kalk och paten redan står på altaret, bärs de fram altaret från ett kredensbord. Nattvardsgåvorna som ska bli Kristi kropp och blod (bröd, vin och vatten), samt kollekten, bärs därefter fram till altaret av några ur församlingen. Nattvardsgåvorna bereds som ovan beskrivits (s. 24f.).

När offertoriepsalmen, som sjungs mot altaret, är slut kan celebranten vända sig mot församlingen och säga "Låt oss be", och sedan be bönen över gåvorna mot altaret.

"Upplyft era hjärtan ..." sjungs vänd mot församlingen. Under "Allena han är värd vårt tack och lov" vänder sig celebranten mot altaret och fortsätter med prefationen och resten av nattvardsbönen fram till doxologin och församlingens amen.

Celebranten kan introducera Herrens bön, antingen genom att vända sig mot församlingen med en uppmaning ("Låt oss nu ...") eller genom att förbli vänd mot altaret och rikta sig till Fadern ("I den helige Ande ..." eller "I väntan ..."). Brödsbrytelsen sker vänd mot altaret. Celebranten vänder sig därefter mot församlingen och hälsar "Herrens frid vare med er", varpå församlingen kan svara "Och med din ande". Därefter kan en fridshälsning utväxlas; se vidare s. 28f. O Guds Lamm sjungs vänd mot altaret, innan celebranten på nytt vänder sig mot församlingen med inbjudan till kommunionen.

För kommunionen och ordnandet av nattvardskärlen, se s. 29f. Celebranten ber bönen efter kommunionen från den plats som sändningen ska ledas ifrån. När bönen beds från altaret, vänder sig celebranten mot församlingen med uppmaningen "Låt oss be" och ber sedan bönen vänd mot altaret.

SÄNDNINGEN

Sändningen bör ledas från samma plats som samlingen.

A. Om sändningen sker från sedilian, går celebranten dit efter att nattvardskärlen iordningställts. Se vidare, s. 30f.

B. Om sändningen sker från altaret, är celebranten vänd mot församlingen vid pålysningar och välsignelsen samt mot altaret vid psalmen. Brukas *Benedicamus* vänder sig celebranten mot församlingen och sjunger "Låt oss tacka ...", vänder sig sedan tillbaka för att instämma med församlingens "Herren vare ...".

Celebranten lämnar koret under slutpsalmen eller postludiet, se mässordningen, och kan visa altaret sin vördnad på samma sätt som vid ingångsprocessionen.

KONCELEBRERAD MÄSSA

Det fornkristna bruket att de närvarande prästerna tillsammans celebrerar mässan under ledning av en av dem ("huvudcelebranten") har återupptagits i många kyrkosamfund. Handlingen uttrycker kyrkans och presbyteriets enhet i och kring eukaristin. Detta blir inte minst tydligt när prästerna koncelebrerar med sin biskop. Det är som medlem av gudsfolkets prästerskap som den enskilde prästen gör liturgisk tjänst.

När mässan koncelebreras måste celebranten och koncelebranterna (KC) agera som en gemenskap och uppfattas som en enhet. Rörelserna i rummet, gester etc. bör samordnas, utan att uniformiteten överdrivs. När celebranten står respektive sitter bör koncelebranterna göra detsamma (förutom när celebranten predikar).

Celebranten måste tydligt framstå som den som leder den aktuella gudstjänsten och har sin plats vid sedilian, om sådan finns. Koncelebranterna bör vara synliga utan att skymma altaret och kan ha sina särskilda platser bakom eller på ömse sidor om altaret. Om bara en eller två koncelebranter deltar kan de sitta vid sedilian.

Även den liturgiska klädseln bör lyfta fram såväl prästerskapets enhet som celebrantens funktion som gudstjänstledare. Koncelebranterna kan bära enklare mässhakar i kyrkoårets färg eller vita mässhakar, medan celebrantens mässshake har kyrkoårets färg. Om bara en mässshake finns, använder koncelebranterna alba/röcklin och stola. Flera mässhakar i olika utföranden – även om de har samma liturgiska färg – bör inte användas samtidigt, för att undvika ett alltför brokigt och splittrat intryck.

Koncelebranter ska inte ansluta sig efter det att mässan har börjat; gudstjänsten utgör ett sammanhang från samling till sändning och man är med och koncelebrerar liturgin i dess helhet.

I mässans inledning deltar koncelebranterna i ingångsprocessionen och går närmast före celebranten. De visar altaret sin vördnad på samma sätt som celebranten. En av koncelebranterna kan predika i mässan. Dessutom kan en av koncelebranterna, framför allt om ingen diakon är närvarande, bära evangelieboken i ingångsprocessionen, läsa evangeliet och duka altaret inför måltiden.

När altaret är dukat, ställer sig koncelebranterna vid altaret, jämt fördelade på celebrantens båda sidor. Koncelebranterna deltar företrädesvis i den eukaristiska bönen på nedanstående sätt (markeringar är också utsatta i bönen). När koncelebranterna läser eller sjunger ett parti tillsammans med celebranten måste de göra detta med låg röst (*sotto voce*) – närmast viskande – för att celebrantens röst tydligt ska gå fram.

Prefationen och avsnittet efter Helig fram till epiklesen (bönen om Anden) beds av celebranten ensam.

Epiklesen beds av celebrant och koncelebranter tillsammans. Koncelebranterna håller, liksom celebranten, sina händer bredvid varandra, med handflatorna nedåt och utsträckta mot brödet och vinet på altaret; endast celebranten gör korstecken över bröd och vin.

Även instiftelseorden beds av celebrant och koncelebranter tillsammans. Under Herrens ord håller koncelebranterna fram höger hand, med handflatan snett uppåt, riktad mot nattvardselementen. När celebranten visar Kristi kropp och blod sin vördnad, kan koncelebranterna göra detsamma genom att buga eller genuflektera.

Avsnitten efter Trons mysterium läses – beroende på avsnitt – av celebranten eller en koncelebrant ensam, eller av celebranten och koncelebranterna tillsammans. Avsnitten kan också läsas enbart av celebranten. När celebranten eller en koncelebrant ensam ber ett avsnitt sker detta med lyfta händer, medan övriga präster håller sina händer sammanförda; den som ber ett avsnitt ensam bör ha mikrofon så att orden hörs. Vid partier som läses gemensamt har alla lyfta händer.

Den avslutande doxologin läses eller sjungs av celebranten tillsammans med koncelebranterna. Om celebranten lyfter patenen/brödet, kan en koncelebrant lyfta kalken. I övrigt är händerna sammanförda.

Fridshälsningen bör endast ges till dem som står närmast.

Koncelebranterna kommunicerar samtidigt som celebranten. De koncelebranter som inte deltar i nattvardsdistributionen återvänder till sina platser. En koncelebrant kan hjälpa till med att ställa i ordning nattvardskärlen efter kommunionen, men bör inte överta celebrantens roll som gudstjänstledare genom att be tackbönen.

Före utgångsprocessionen kan koncelebranterna visa altaret sin vördnad genom att buga.

OM HANDHAVANDET AV ALTARETS SAKRAMENT

Det är celebranten som i varje enskild mässa är sakramentsförvaltare. Detta uppdrag ligger i prästvigningen och utövas under ämbetsansvar. Till handhavandet av altarets sakrament hör ansvar för nattvardsgåvornas materia, hur mycket som konsekreras, kommunionens genomförande samt att ta hand om det som blir över.

I enlighet med samstämmig historisk och ekumenisk praxis i den västerländska traditionen ska brödet i Herrens måltid vara bakat på rent vete och vinet jäst av druvsaft. *Brödet* är i normalfallet osyrat; syrat bröd kan i anslutning till östkyrklig praxis användas i undantagsfall. I stället för oblater kan annat bröd av vete användas. Med tanke på glutenintoleranta kan församlingen införskaffa ett mindre antal oblater bakade på avglutenfierad vetestärkelse. Det är en fördel om nattvardsbröden är så stora att brödsbrytelsen blir ett verkligt brytande av bröd: "Vi är en enda kropp, för alla får vi del av ett och samma bröd" (1 Kor 10:17). *Vinet* som används bör vara av god kvalitet, men behöver inte vara särskilt alkoholstarkt när mässan firas ofta. Rött vin är av symbolskäl att föredra.

Vid offertoriet avskiljs det bröd och vin som ska helgas. Därför placeras endast det som ska konsekreras på korporalet, som avgränsar celebrantens intention att konsekra och dessutom samlar upp ev. smulor. Oblatask och vinkanna ställs på kredensbordet om det finns, annars på en så diskret plats som möjligt på altaret, så att det bröd och vin som ska bli Kristi kropp och blod står i fokus på altaret.

Måltiden är en helhet från offertorium till kommunion. Celebranten bör konsekra så mycket som krävs för den aktuella mässan och undvika att konsekra mer i efterhand. Om brödet och vinet under kommunionen ändå håller på att ta slut, bör i första hand bröden brytas och vinet spädas

med vatten (dock utan att vinet tar smak av vattnet). Skulle det ändå inte räcka kan celebranten i nödfall konsekkrera mer, t.ex. med den formulering som finns i mässordningen.

Kommunionen sker alltid under celebrantens överinseende. Distributionen av Kristi kropp och blod bör alltid ske av någon som är avskild för det, genom sin vigning till präst/diakon eller genom att ha anförtrotts uppdraget att vara kommuniionsutdelare. Även då fler personer tjänstgör vid kommunionen, är det lämpligt att celebranten deltar i nattvardsdistributionen och tydliggör nattvardshandlingens enhet.

Konsekkrerat vin som blir över konsumeras av celebranten (och ev. andra tjänstgörande präster/diakoner), patenen rengörs över kalken, vatten hålls i kalken och konsumeras och kalken torkas ur. Det överblivna konsekkrerade brödet förvaras i en särskild behållare för detta (denna placeras i tabernaklet, om sådant finns) eller konsumeras. Detta kan ske efter kommunionen eller i sakristian efter mässans slut.

Skulle en bit av det konsekkrerade brödet ha blivit "delvis konsumerat", t.ex. av en sjuk som tagit det i munnen men inte förmått svälja, kan det läggas i en skål med vatten tills det upplösts, därefter hålls vattnet ut i piscinan eller på kyrkogården. Har missödet skett utanför en kyrkolokal läggs lämpligen brödet i en torkduk och tas med till sakristian.

